

ANTİK DERGİSİ

Sayı/Issue: 2

Temmuz/July 2026

GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA GÜÇ VE TİCARET: HİTİT-ALASIYA İLİŞKİLERİ¹

Adem KEMAHLI²

Öz

Kıbrıs, Akdeniz'in en büyük üçüncü adası olarak coğrafi konumu ve zengin bakır yataklarıyla antik çağlardan itibaren büyük bir odak noktası olmuştur. Asur, Mısır ve Hitit gibi farklı medeniyetler tarafından çeşitli isimlerle anılan bu ada, Hitit kaynaklarında "Alaşiya" olarak geçmektedir. Adanın sahip olduğu yoğun ve değerli bakır rezervleri, batı dillerindeki "bakır" kelimesinin etimolojik kökenini de oluşturmuştur. MÖ 2. binyılda devletlerin artan hammadde ihtiyaçları, Akdeniz havzasında deniz ticaretini oldukça hareketli bir hale getirmiştir. Kıbrıs mallarına Uluburun ve Gelidonya batıklarında rastlanması, adanın ne denli stratejik bir ticari konuma sahip olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Anadolu'da madencilik faaliyetlerinde oldukça ileri bir seviyeye ulaşan Hititler, hem askeri donanımlarını hem de ekonomilerini güçlü tutmak için metal kaynaklarına, bilhassa bakıra büyük bir ihtiyaç duymaktaydılar. Hititler, mevcut bakır yataklarının kaybı üzerine yeni kaynaklar bulmak amacıyla donanmalarını kullanarak Doğu Akdeniz'in en önemli bakır deposu olan Kıbrıs'ı ele geçirmiş, Ugarit gibi önemli liman kentlerini kontrol altına almayı hedeflemişlerdir. Bu ticari hareketlilik, hammadde ticaretiyle zenginleşen tüccarların lüks yaşam tarzları benimsemesiyle dönemin sosyal hayatını da etkilemiştir. Siyasi ilişkilere bakıldığında, Geç Tunç Çağı'nda başlangıçta Mısır hâkimiyetinde olan ve diplomatik hediyeleşmelerle yürütülen Kıbrıs-Mısır ilişkileri, Kadeş Savaşı'nın

¹ Kemahlı, A. (2026). Geç Tunç Çağı'nda Güç ve Ticaret: Hitit-Alasiya ilişkileri. *ANTİK*, 2, sf. 14-22.

² Adem KEMAHLI, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ademkmhl16@gmail.com

ardından yerini Hitit egemenliğine bırakmıştır. Hitit Kralı Muvatalli ile başlayan bu hâkimiyet süreci yaklaşık iki yüzyıl boyunca kesintisiz devam etmiştir. IV. Tuthaliya döneminde (MÖ 1240-1215) Alaşıya'ya (Kıbrıs) düzenlenen başarılı sefer sonucunda Alaşıya hükümdarı esir düşmüş; adanın zengin altın ve bakır kaynakları, vergi ve haraç olarak Hititlerin kontrolüne geçmiştir. II. Şuppiluliuma döneminde (MÖ 1213-1185) ise Akdeniz'deki hayati tahıl ticaretini Deniz Halklarının saldırılarından korumak için Alaşıya açıklarında stratejik bir deniz savaşı gerçekleştirilmiştir. Hitit İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ise doğuda büyüyen Asur tehdidi, batıda Ahhiyawa Krallığı'nın yarattığı huzursuzluklar, başkentteki amansız taht kavgaları ve yerel yöneticilere tanınan geniş yetkiler, devletin yıkılış sürecine girmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Alaşıya, Geç Tunç Çağı, Bakır, Deniz Ticareti

Abstract

Cyprus, as the third largest island in the Mediterranean, has been a major center of attraction since ancient times due to its geographical location and rich copper deposits. Referred to by various names by different civilizations such as the Assyrians, Egyptians, and Hittites, this island is mentioned as "Alaşıya" in Hittite sources. The dense and valuable copper reserves of the island also formed the etymological origin of the word "copper" in Western languages. In the 2nd millennium BC, the increasing raw material needs of states made maritime trade in the Mediterranean basin highly active. The discovery of Cypriot goods in the Uluburun and Gelidonya shipwrecks clearly proves how strategic a commercial position the island held. The Hittites, who had reached a highly advanced level in mining activities in Anatolia, had a great need for metal resources, especially copper, to maintain both their military equipment and economic strength. Upon the loss of their existing copper deposits, the Hittites used their naval fleets to capture Cyprus the most important copper reservoir of the Eastern Mediterranean in order to find new resources, and aimed to take control of significant port cities like Ugarit. This commercial dynamism deeply affected the social life of the period, as merchants who grew wealthy through the raw material trade adopted luxurious lifestyles. Regarding political relations, the Cyprus-Egypt relations which were initially under Egyptian dominance in the Late Bronze Age and conducted through diplomatic gift exchanges were replaced by Hittite sovereignty following the Battle of Kadesh. This period of domination, which began with the Hittite King Muwatalli, continued uninterrupted for about two centuries. As a result of the successful campaign against Cyprus during the reign of Tudhaliya IV (1240-1215 BC), the ruler of Alashiya was taken prisoner, and the island's rich gold and copper resources fell under

Hittite control as taxes and tribute. During the reign of Suppiluliuma II (1213-1185 BC), a strategic naval battle was fought off the coast of Alashiya to protect the vital grain trade in the Mediterranean from the attacks of the Sea Peoples. In the final periods of the Hittite Empire, the growing Assyrian threat in the east, the unrest caused by the Ahhiyawa Kingdom in the west, relentless succession struggles in the capital, and the extensive powers granted to local rulers played a decisive role in the state's eventual collapse.

Keywords: Hittites, Alashiya, Late Bronze Age, Copper, Maritime Trade

Giriş

Kıbrıs, Akdeniz'in bir parçası olup Doğu Akdeniz bölgesinde yer alır. Sicilya ve Sardinya adalarından sonra Akdeniz'in en büyük üçüncü adasıdır. Bulunduğu konumu itibariyle çağlar boyunca önemli bir ada olmasını sağlamıştır (Gürgen, 2017: 13). Coğrafi konum olarak 33° 33'-35° 41' kuzey enlemleri ile 32° 20'-34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Toplam 9.251 km² yüz ölçümüne sahip olan ada; Türkiye'ye 71 km, Suriye'ye 98 km ve Mısır'a 370 km mesafede konumlanmıştır. Coğrafyacılar göre başlangıçta Anadolu ana karası ile bütünleşik olan Kıbrıs, Üçüncü Jeolojik dönem ortalarında yaşanan tektonik çökmeler neticesinde Anadolu'dan ayrılarak bir ada kimliği kazanmıştır (Atalay, 2003: 29).

Türkçede “Kıbrıs” olarak adlandırılan ada, tarih boyunca farklı medeniyetler tarafından çeşitli isimlerle anılmıştır. Asur belgelerinde “Yadnana ya da Ya” olarak geçen ada, Arapçada “Kubrus” şeklinde adlandırılmıştır Batı dillerinde ise “Cyprus”, “Cypen”, “Cypre” ve “Gipros” gibi isimler öne çıkarken; Eski çağ Mısır kaynaklarında MÖ 18. yüzyıldan itibaren “Asi”, Hitit kaynaklarında ise “Alaşiya” olarak zikredilmiştir (Arun, 2020: 85-86). Kıbrıs isminin kökenini ve tam anlamını çözmeye yönelik dil bilimsel çalışmalar kesin bir sonuca ulaşamamıştır; çünkü adın kökü ne Hint-Avrupa ne de Sami dil ailelerine dayanmaktadır. Adada bol miktarda bakır bulunduğu ve MÖ 3. binyıldan itibaren bakır elde edildiğinden, Kıbrıs ismi tarih boyunca bakır ile ilişkilendirilmiştir. Batı dillerindeki "bakır" kelimesi de doğrudan Kıbrıs adasının isminden türemiştir (Erzen, 1976: 96). Grekçe *Kypros* adı yazılı edebiyatta ilk kez Homeros'un İlyada destanında, Kıbrıs Kralı Kinyres'in Agamemnon'a gönderdiği meşhur metal zırh vesilesiyle zikredilir: *"Atreusoğlu gürlledi, buyurdu silah kuşanmayı. Göz kamaştıran silahları takındı kendisi de: Önce geçirdi bilekleri gümüş halkalı güzel dizliklerini, sonra da zırhını geçirdi göğsüne, konukluk armağanı diye Kinyres vermişti bu zırhı, Kinyres Kıbrıs'a gelen büyük haberi duymuştu. Akhalar, Troya'ya doğru gemilerle yola çıkacaktı, o da yaranmak için vermişti bu zırhı ona. On sırası koyu göktaşındandı, on iki sırası altından, yirmi sırası kalaydan,*

iki yandan boyuna doğru üç yılan dolanıyordu." (Hom. Il. XI. 15-25.). Ayrıca Latince *cuprum*, İtalyanca *cipro*, İngilizce *copper* ve Almanca *kupfer* kelimelerinin kökeni de buraya dayanmaktadır. Yani bakır madeni adını Kıbrıs adasından almış, adanın kendi ismi ise buranın yerli ve kadim dilinden bir miras olarak günümüze ulaşmıştır (Erzen, 1976: 96).

MÖ 2. binyılın başlarında, devletlerin büyüyen ihtiyaçlarını karşılamak adına deniz ticareti hareketli bir döneme girmiştir. Mısır, Hitit, Asur ve Myken gibi dönemin güçlü devletleri, diplomatik ilişkilerini geliştirerek Akdeniz'deki ham madde kaynaklarından yararlanmak amacıyla deniz ticaretine ağırlık vermişlerdir. Özellikle MÖ 2. binyılın sonlarına doğru Kıbrıs'ın bakır ihracatını artırması, Akdeniz'deki hem mal dolaşımını hem de deniz taşımacılığını hızlandırmıştır. Bu yoğun ticaret ağının bir sonucu olarak Kıbrıs mallarına Uluburun ve Gelidonya batıklarında; ayrıca Anadolu, Mısır, Levant ve Yunanistan gibi farklı coğrafyalarda rastlanması, adanın ne kadar stratejik ve önemli bir ticari konumda olduğunu açıkça göstermektedir (Soslu, 2022: 267). Orta Anadolu'da yaklaşık 400 yıl hüküm süren Hititler için de Akdeniz kıyı şehirleri son derece önemlidir. Çünkü Hitit Devleti ihtiyaç duyduğu her türlü hammaddeyi ithal etmek için Akdeniz'deki ticaret merkezlerini kontrol altında tutmak istemiştir. Hatta Suriye bölgesine yapılan askeri stratejik hamlelerin altında yatan nedenlerinden biri de devletin Akdeniz'deki ticaret noktalarını korumak ve kendisine bağlamak olmalıdır. Akdeniz ticaretinin önemli liman kentlerinden olan ve İmparatorluk Dönemi'nde vassal devlet haline getirilen Ugarit şehri bu mücadele için örnek teşkil etmektedir (Sevinç, 2008: 23). Hitit Devletinin askeri ve ekonomik gücünü oluşturan yeraltı zenginliklerini ve üretim süreçlerini anlamak, dönemin ticari dinamiklerini kavramak açısından önemlidir. Bu doğrultuda çalışmanın takip eden bölümünde Eski Anadolu'daki madencilik faaliyetleri ve Hititlerin bu faaliyetlerdeki rolü ele alınacaktır.

Eski Anadolu'da Madencilik

Eskiçağ insanları, dünyaya saçılmış olan metal ve metal olmayan minerallerle binlerce yıl boyunca uğraş vermişlerdir. Günümüzde ulaşılan teknolojik gelişimin temeli bu insanların çeşitli madenleri tanıyarak dönemine uygun şekilde işlemesi ile atılmıştır. Bu nedenle madenlerin keşfi insanlık tarihi açısından büyük bir aşamadır. İnsanlar, bölgelerindeki maden kaynaklarından zamanla daha geniş alanlarda yararlanmayı öğrenmişlerdir. Bu süreçte kazanılan deneyimler, ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakla kalmamış; tarihe yön veren büyük medeniyetlerin doğmasına da zemin hazırlamıştır (Kaptan, 1990: 175). Dünya tarihindeki bu büyük dönüşümün en erken ve çarpıcı örneklerinden biri ise Anadolu coğrafyasında karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu coğrafyasında metal kullanımına dair en eski bulgular yaklaşık olarak MÖ. 10000 yıllarında Paleolitik (Eski Taş Devri) ve Neolitik (Cıvalı Taş Devri) dönemlerine ait Antalya’da bulunan Karain ve Beldibi mağaralarında bulunmuştur. Kazılarda bulunan bulgular neticesinde Anadolu’daki madencilik faaliyetlerinin bu dönemle birlikte başladığı tahmin edilmektedir. Bu dönemde bakır madeni saf olarak doğada bulunmaktadır ve rengindeki sarı-turuncu tonlardan dolayı altın madeni ile birlikte dikkatleri üzerine çekmektedir (Ehsani ve Yazıcı, 2016: 44). Metalurji tarihine göz atıldığında eski Anadolu’da yaşayan insanlar için birçok alanda kullanılan bakır madeni, altın ve gümüş kadar değer görmemiştir ve bakır ilk olarak MÖ 4. binyıldan itibaren eritilerek eşya ve süs eşyası yapımlarında kullanılmıştır. MÖ 3. binyıla gelindiğinde kalay madeni ile birlikte karıştırılarak tunç elde edilmiştir. Bakırdan yapılan eşyalara baktığımızda saban ucu, orak, kap, bıçak bardak, balta, ok ucu, mızrak, kalkan, kılıç gibi kullanım alanı oldukça geniştir ve böylece bakır Eski Anadolu’da yaşayan halklar için son derece mühim bir değerdir (Akkuş Mutlu ve Koç, 2021: 32).

Hititler Döneminde Madencilik

Geç Tunç Çağı’nın Orta Anadolu’sunda önemli bir siyasi güce sahip olan Hititler için de madenler son derece önem taşımaktaydı. Çünkü Hititler, bu madenlerden çeşitli kullanım alanları ve güçlü bir ekonomi oluşturabilmeyi başarmışlardır. Hitit Devleti’nden (MÖ 1750-1200) günümüze kadar kalan mühürler, kâseler, antlaşma metni tabletleri, hançerler, tanrı ve tanrıça heykelcikleri, mızrak uçları gibi eşyalar somut birer örnek teşkil etmektedir. Ayrıca çeşitli madenlerden miğfer, kılıç, kalkan, savaş arabası gibi eserler de meydana getirmişlerdir. Türkiye ve dünyadaki çeşitli müzelerde bu tür örnekleri görmek mümkündür (Başak, 2008: 26). Hititler döneminde bakır ve bronzun oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmekle birlikte, tarihi kayıtlar aynı dönemde demir cevherinin de ticaretinin yapıldığını göstermektedir.

Hitit toplumu; Kafkasya eteklerindeki zengin bakır yataklarının yanı sıra demir yataklarının da bulunduğu dağlık, ormanlık bölgelerde yaşamını sürdüren ve maden işlemede ustalaşmış bir halktı. Nitekim bu bölgelerde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, döneme ait gelişmiş dökümhane kalıntılarına rastlanmıştır. Hitit ordusu ve ekonomisi için askeri açıdan hayati bir öneme sahip olan bakır yataklarının kaybı devleti yeni maden yatakları arayışına itmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda Hititler donanmalarını kullanarak Doğu Akdeniz’in en zengin bakır deposu sayılan Kıbrıs’ı ele geçirmiştir (Avşaroğlu, 2021: 134). Hititler, Maden külçelerini dönemin yaygın taşıma şekli olan eşeklerle taşıyor ve değiş tokuş ediyorlardı. Bu maden külçelerinin en iyi örnekleri ana karada değil Türkiye’nin güney kıyı kısmında Suriye’ye ait Geç Tunç Çağı batıklarında bulunmuştur. Ayrıca Boğazköy kazılarında Kıbrıs tipi bakır külçesi,

Tarsus'ta ise üzerinde tunç kalıntıları bulunan eritme kabı parçaları bulunmuştur (Macqueen, 2022: 107-108). Akdeniz bölgesinde oluşan bu ticari hareketlilik, bölgesel devletlerin şehir ve sosyal yaşamını da etkilemiştir. Hammadde ticareti yaparak zenginlik elde eden merkezler ve ticarete aktif rol alan tacirler elde ettikleri varlıklarını büyük saraylar yaparak göstermişlerdir. Halktan farklı tür giysiler giyerek ayrıcalıklarının simgelemişlerdir. Bu dönemde mavi kumaşlar ile Lapis lazuli gibi değerli taşlar dönemin vazgeçilmez lüks unsurları haline gelmiştir (Yalçın, 2016: 11).

Kıbrıs-Hitit Siyasi İlişkileri

Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ilk siyasi ilişkiler Amarna çağından önce başlamaktadır. Ancak Hitit kralı Muvataalli'nin Kıbrıs'ı ele geçirmesi ile adada Hitit hakimiyet sağlanmış ve 200 yıl süren bu süreç ege göçleri ile devletin yıkılmasına kadar sürmüştür (Kınalı, 1964: 417). Geç Tunç Çağı'nda, Mısır Firavunu 3. Tutmosis'in Suriye bölgesini ele geçirmesiyle birlikte Kıbrıs Adası Mısır hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Mısır ve Kıbrıs arasındaki ilişkiler oldukça dostane bir seyir izlemiştir. İki bölge arasında diplomatik bir gelenek olarak karşılıklı hediyeleşmeler yapıyordu; Kıbrıs kralı Mısır'a gümüş, bakır ve altın gönderirken, Mısır firavunu da buna karşılık abanoz ağacı ve değerli mobilyalar yolluyordu. Ancak bu durum kalıcı olmadı. Muhtemelen Kadeş Savaşı'nın ardından Kıbrıs, Hititlerin denetimine geçti ve Hitit Devleti yıkılincaya kadar onlara haraç ödeyen bağımlı bir statüde kaldı. Kıbrıs, bu dönemde Hititlere ödediği haracı ise ağırlıklı olarak bakır ve altınla karşılıyordu (Özkan, 1995: 213). 4. Tuthaliya döneminde (MÖ 1240-1215) Hititlerin Kıbrıs'a düzenlediği sefer sonucunda, Alaşiya Hükümdarı, ailesi ve oğulları Hititlere esir düşmüştür. Bu başarılı askeri hareketin ardından Hititler, Kıbrıs'tan ganimet olarak yüklü miktarda altın ve esir ele geçirmiştir. Yapılan antlaşma uyarınca Alaşiya hükümdarlarının Hitit Devleti'ne haraç ödemesi kararlaştırılmış böylece Kıbrıs'ın zengin bakır yatakları Hititlerin kontrolüne geçmiştir (Latifova, 2012: 363). 2. Şuppiluliuma Dönemi'nde (MÖ 1213-1185) Kıbrıs üzerine yeni bir sefer gerçekleştirilmiştir. İlgili çivi yazılı belgeden (CTH 121) anlaşıldığı üzere 2. Şuppiluliuma, Akdeniz'deki dengelere ve gelişmelere büyük bir hassasiyetle yaklaşmıştır. Alasiya açıklarında yaşanan Hitit deniz savaşının temel amacı; Akdeniz üzerinden Hitit merkezine yapılan hayati tahıl sevkiyatını güvence altına almak ve bölgedeki düşman filolarını etkisiz hale getirmektir. Bu durum, savaşın doğrudan Deniz Halklarına karşı bir savunma stratejisi olduğunu düşündürür. Nitekim Deniz Halklarının Akdeniz havzasında yol açtığı kaos ve istikrarsızlık, başta Hitit İmparatorluğu olmak üzere dönemin tüm büyük güçleri için derin bir travma yaratmıştır (Erbaşı, 2023: 149-150). Hitit başkenti Boğazköy ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ele geçen çivi

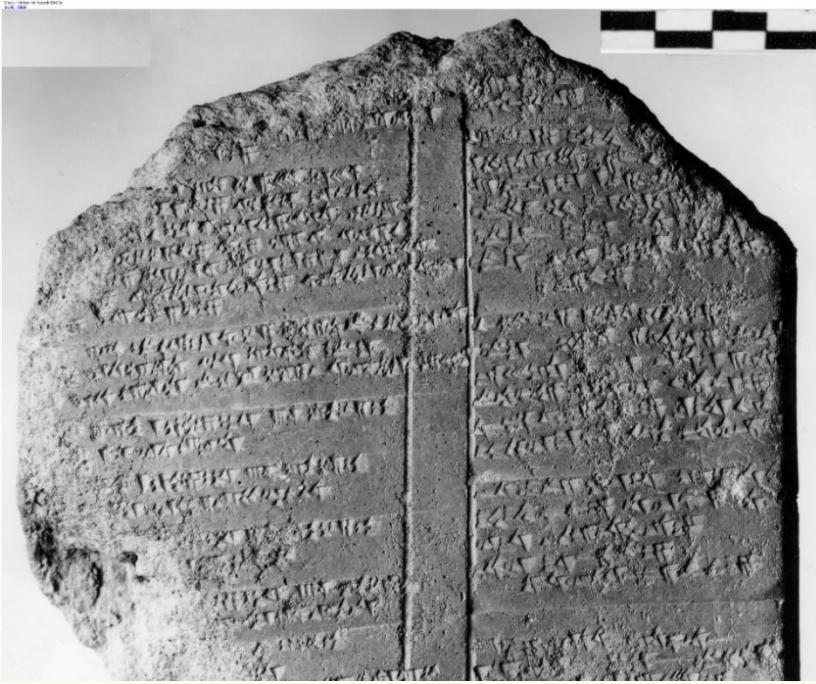
yazılı belgeler; Geç Tunç ağı (MÖ 1550-1200) sonlarında Hitit yönetiminin hem ciddi dış tehditlerle hem de derin iç sorunlarla karşı karşıya kaldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu dönemde devletin varlığını sarsan en büyük dış tehditlerin başında, Fırat'ın doğusunda askeri bir güç olarak yükselen Asur Devleti ile batıda yerel toplulukları isyana teşvik ederek büyük bir huzursuzluk ortamı yaratan Ahhiyawa Krallığı gelmektedir. Sınırlardaki bu dış baskıların yanı sıra başkent Hattuša'da yaşanan amansız taht mücadeleleri de iç sorunlara örnek gösterilmektedir. Tüm bunlarla birlikte, Hititlerin ülkeyi eyaletlere bölerek izlediği yönetim stratejisi doğrultusunda yerel yöneticilere tanınan geniş hak ve yetkiler, Hitit Devleti'nin yıkılmasında etki eden önemli bir rol oynamıştır (Aklan, 2023: 48).

SONUÇ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu ve sahip olduğu zengin bakır yatakları sayesinde Eski Çağ boyunca yalnızca bir ada değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve ticari dengeleri etkileyen önemli bir merkez olmuştur. Çalışmada ele alınan veriler, adanın öneminin yalnızca coğrafi konumundan kaynaklanmadığını; doğal kaynakları, özellikle bakır üretimi ve bu üretimin uluslararası ticaret ağındaki belirleyici rolü sayesinde bölgesel güç mücadelelerinin merkezinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Hitit Devletinin madencilikte aktif bir rol oynadığı; mevcut maden kaynaklarını etkin kullanmalarından, gelişmiş işleme teknikleri geliştirmelerinden ve bunları askeri üretime başarıyla aktarmalarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte mevcut maden yataklarının yetersiz kalması veya stratejik önem taşıyan kaynakların güvence altına alınma ihtiyacı, Hititlerin dış politikalarını da şekillendirmiştir. Bu durum, Kıbrıs'a yönelik askeri seferlerin yalnızca fetih amacı taşımadığını; ekonomik çıkarların korunması, bakır temininin sürekliliğinin sağlanması ve Doğu Akdeniz ticaret yollarının kontrol altında tutulması gibi stratejik hedeflere dayandığını göstermektedir. Özellikle son Hitit kralı olan 2. Šuppiluliuma'nın Alaşia üzerine gerçekleştirdiği sefer ve deniz savaşı Kıbrıs'ın yalnızca doğal kaynakları nedeniyle değil, aynı zamanda deniz ticaretinin devamlılığı açısından da vazgeçilmez bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Kıbrıs, Geç Tunç ağı'nda Hitit Devleti için yalnızca bakır temin edilen bir bölge değil, ekonomik çıkarların korunması, deniz ticaretinin güvence altına alınması ve Doğu Akdeniz'deki siyasi üstünlüğün sürdürülmesi açısından stratejik bir merkez niteliği taşımıştır. Bu nedenle Hitit-Kıbrıs ilişkileri sadece askeri veya diplomatik bir hamle olarak görülmemelidir. Dönemin ekonomik yapısı, madencilik faaliyetleri ve Akdeniz ticaretinin çok yönlü boyutu ile birlikte ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

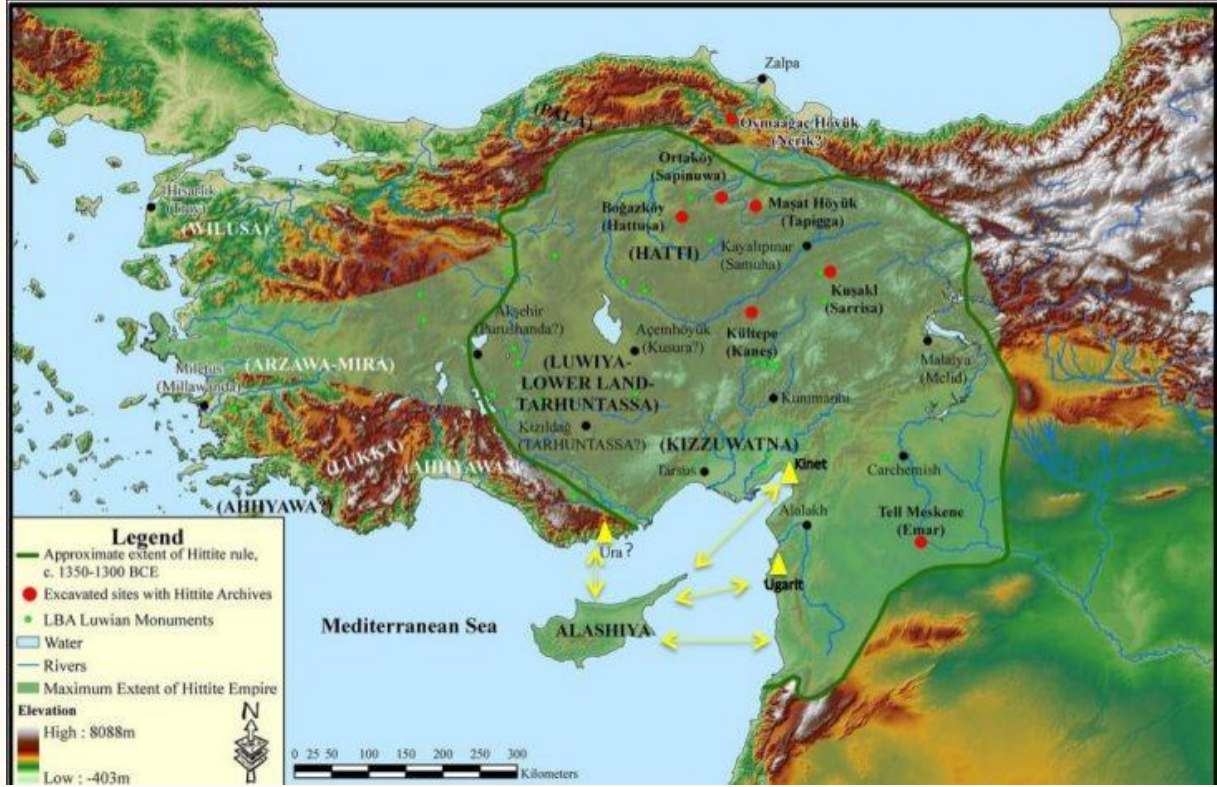
LEVHALAR VE HARİTALAR

Levha 1: 2. Şuppiluliuma'nın Alaşiya (Kıbrıs) krallığı üzerine yaptığı deniz seferlerini içeren tablet (görsel <https://hethport.net/HPM/index.php> adresinden alınmıştır).

Levha 2: Uluburun batığından çıkarılmış tipik bir öküz derisi şeklinde bakır külçe (görsel <https://nauticalarch.org/> adresinden alınmıştır).

Harita 1: Tunç Çağında Kıbrıs-Anadolu Ticaret ağını gösteren bir harita (görsel <https://arkeonews.com> adresinden alınmıştır.)

Akkuş Mutlu, S. ve Koç, S. E. (2021). Hitit Ritüellerinde Bakır Madenin Kullanımı. Akademik MATBUAT, 5(2), 31-44.

Akkan, İ. (2023). Orta Anadolu'da Geç Tunç Çağı Sonu ve Demir Çağı Üzerine Bir Değerlendirme. AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, (8), 47-61.

Arun, T. H. (2020). Kıbrıs/Alaşiya'nın M.Ö. 2. Bin Yılında Doğu Akdeniz'deki Önemi ve Hititlerle İlişkisi. Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, 3(6-7), 85-110.

Atalay, T. (2003). Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi. Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı.

Avşaroğlu, N. (2022). Anadolu Madencilik Tarihi. <https://nadiravsaroglu.com/wp-content/uploads/2022/05/87-ANADOLU-MADENCILIK-TARIHI-1.pdf>

Başak, O. (2008). Taş Çağı'ndan Tunç Çağına Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 1(21), 15-33.

CTH: E. Laroche, Catalogue des textes hittites, Paris, 1971; Catalogue des textes hittites, premier supplément, RHA XXX, 1972, 94-133.

Doraltı, N. (Ed.). (2013). 8. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (Cilt 1). Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

- Ehsani, A. ve Yazıcı, E. Y. (2016). Anadolu'da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi. *MT Bilimsel*, 5(9), 43-48.
- Erbaşı, F. S. (2023). Hititler. F. S. Erbaşı ve K. Doğancı (Ed.), *Anadolu Uygarlıkları içinde* (ss. 125-172). Paradigma Akademi.
- Erzen, A. (1976). İlkçağ Tarihinde Kıbrıs. *Belleten*, 40(157),93-116.
- Gürgen, İ. (2017). M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs. O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a kadar)* 1. Cilt içinde (s. 13-28). Dokuzonbeş Yayıncılık.
- Hom. Il. (=Homeros, Iliad) Kullanılan metin ve çeviri: İlyada, Çev. A. Erhat-A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2017.
- Kaptan, E. (1990). Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular. *MTA Dergisi*, 111, 175-186.
- Kınalı, F. (1964). Kıbrıs Tarihi Üzerinde Çalışmalar: II İlk Çağlarda Kıbrıs. *Belleten*, 28(111), 383-417.
- Macqueen, J. G. (2022). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu (E. Davutoğlu, Çev.). Akılçelen Kitaplar.
- Odabaşı, F. (2022). Eskiçağ'da Deniz Ticaretinde Camın Meta Olarak Kullanımına Genel Bir Bakış. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, (11), 259-297.
- Özkan, S. (1995). Önasyada Geç Tunç Çağı Ticaret Hayatında Hitit Devletinin Yeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 211-217.
- Sevinç, F. (2008). Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 11-32.
- Yalçın, Ü. (2016). Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış. *MT Bilimsel*, 5(9), 3-13.